

"ÖMER BEŞİROĞLU D. EĞİT. VAZİFESİ"

Ömer

922-9762

MUH. A

M. el-Emrah, "A'yanu'l-Şer'iyah", I, 598 vd.

cal, and historical lore. His work may be placed in the so-called "Iraqi" school of geographical writing rather than the "Balkī" school of Abū Zayd Balkī (d. 322/934, q.v.; cf. Maqbul Ahmad, "Djughrāfiyā" in *EP*, pp. 579-81), which took its inspiration from Koranic geographical concepts. His approach is literary, that of an *adīb* (littérateur) intrigued by notabilia and the curious aspects of things.

The information on his home town of Isfahan is especially valuable. Ebn Rosta states that, while for other lands he had to depend on second-hand reports, often acquired with great difficulty and with no means of checking their veracity, for Isfahan he could use his own experience and observations or statements from others known to be reliable (p. 151). Thus we have a description of the twenty districts (*rostāqs*) of Isfahan containing details not found in other geographers' works. Concerning the town itself, we learn that it was perfectly circular in shape, with a circumference of half a farsakh, walls defended by a hundred towers, and four gates (pp. 160-61).

His information on the non-Islamic peoples of Europe and Inner Asia makes him a useful source (to the Muslims) for these obscure regions (he was even aware of the existence of the British Isles and of the Heptarchy of Anglo-Saxon England; p. 130) and for the prehistory of the Turks and other steppe peoples. His description of Constantinople (pp. 119-27), taken from a Muslim prisoner there, Hārūn b. Yaḥyā, has proved valuable for Byzantine scholars.

Bibliography: (For cited works not given in detail, see "Short References.") Abū No'aym Eṣfahānī, *Dekr akbār Eṣfahān*, ed. S. Dederling, 2 vols., Leiden, 1931-34. S. Maqbul Ahmad, "Ibn Rusta," *EP* III, pp. 920-21. Brockelmann, *GAL* I, p. 260, S I, p. 406. M. Izedin, "Un prisonnier arabe à Byzance au ixe siècle. Hārūn-bin-Yaḥyā," *REI*, 1947, pp. 41-62. I. Yu. Krachkovskiĭ, *Arabskaya geograficheskaya literatura* (Arabic geographical literature), Moscow and Leningrad, 1957, pp. 159-60. A. Miquel, *La géographie humaine du monde musulman jusqu'au milieu du 11e siècle I*, Paris and The Hague, 1973, pp. xxii-xxiii, 192-202. E. Režā, "Ebn-e Rosta," *DMBE* III, pp. 553-56.

(C. EDMUND BOSWORTH)

EBN RŪH, ABU'L-QĀSEM ḤOSAYN. See ḤOSAYN B. RŪH.

EBN SA'D, OMAR (k. Kūfa 66/686), commander of the Omayyad troops at Karbalā'. Son of the famous Arab general Sa'd b. Abī Waqqāṣ, he had just been made deputy-governor (*nā'eb*) of Ray by 'Obayd-Allāh b. Zīād (see EBN ZĪĀD) and was to go to Dastabā to quell a Daylamite rising when he was called back to check Ḥosayn b. 'Alī's insurrection. It was only under the threat of losing his post that he finally obeyed and marched at the head of 4,000 men,

reaching Karbalā' on 3 Moḥarram 61/3 October 680. Although he cut off Ḥosayn's access to water, he tried to negotiate a settlement. At the urging of Šamer (known as Šemr by the Shi'ites) b. Dī'l-Jawšān 'Āmerī, a former follower of 'Alī b. Abī Ṭāleb, Ebn Zīād ordered Ebn Sa'd to attack Ḥosayn immediately and threatened to give Šamer the command of the army. On the evening of 10 Moḥarram/10 October, Ebn Sa'd sent an ultimatum to Ḥosayn through 'Abbās b. 'Alī (Ṭabarī, II, pp. 308-20). The next morning Ebn Sa'd attacked, apparently hoping that Ḥosayn and his followers would surrender, but the circumstances ended in massacre. Historical evidence indicates that Ebn Sa'd was reluctant to fight Ḥosayn (Ṭabarī, II, pp. 309-11), and his intervention probably saved the life of 'Alī b. Ḥosayn Zayn-al-'Ābedīn (q.v.). On the other hand, most traditions show him eager to obey Ebn Zīād's orders. He thus had Ḥosayn's corpse trampled by ten horsemen (Ṭabarī, II, pp. 365-68; Mas'ūdī, *Morūj* III, p. 259; cf. Bal'amī, ed. Rowšan, p. 711, tr. Zotenberg, IV, p. 45). Ebn Sa'd was executed in Du'l-'Hejja 66/July 686 by Ebrāhīm b. Aštar, at Moḥtār's orders, during the latter's rebellion, for his role in the tragedy of Karbalā' (Ṭabarī, II, pp. 671-74; Hawting).

Although Turco-Persian literature of Karbalā' has elaborated on Ebn Sa'd's villainy, many historical features of his character have been retained down to the most recent *ta'zīas*, such as his eagerness to keep his post in Ray and his reluctance to kill Ḥosayn. In the *Moḥtār-nāma*, Ebn Sa'd is cursed by his own wife, who is the sister of the Shi'ite rebel Moḥtār, and his severed head is cursed by his Shi'ite younger son (pp. 209-11; Kāšefī, pp. 262 f.). An old tradition holds that Ray, the price paid to him for Ḥosayn's blood, was under a divine curse (Yāqūt, *Boldān*, Beirut, III, p. 118; C. Barbier de Meynard, *Dictionnaire géographique de la Perse*, Paris, 1861, p. 278). Ebn Sa'd's chastisement is sometimes shown as particularly horrible; in the story of Moḥammad b. al-Ḥanaḥfiya, Ebn Sa'd and Ebn Zīād are smeared with naphtha and set on fire (Calmard, p. 267). In Safavid Persia 'Omar b. Sa'd was sometimes burnt in effigy in a ritual similar to the "killing of 'Omar" (*'Omarkošān*), perhaps because of a popular confusion with the caliph most hated by the Persian Shi'ites (Calmard, p. 500). In *ta'zīas* Ebn Sa'd is the only bad character who feels remorse for his own villainy; he is ashamed to have killed Ḥosayn and protects 'Alī Zayn-al-'Ābedīn and the women of the Ahl-e Bayt (q.v.), ordering them to be taken to Kūfa in covered litters (*maḥāmel mastūra*; Dīnavarī, ed. Guirgass, p. 270; Kāšefī, pp. 349-50, 360). In some *ta'zīas*, he even seems opposed to the killing of Ḥosayn (Mamnoun, pp. 67 ff.). But in spite of his hesitation and belated remorse, he remains a typical villain in the eyes of Moḥarram mourners. His arrogance while riding his horse and addressing himself to Ḥosayn has become proverbial (*meṭl-e Ebn-e Sa'd*; 'A.-A. Deḥḳodā, *Amṭāl o ḥekam*, Tehran, 1352 Š./

92 ARALIK 1998

۱۱۷۱). بلاذری نیز در فتوح البلدان و انساب الاشراف از طبقات ابن سعد بهره بسیاری برده است. ابن سعد اثر دیگری تحت عنوان الطبقات الصغیر نیز داشته (نک: ابن ندیم، ۱۱۲) که نسخه‌ای از آن در موزه باستان‌شناسی استانبول نگهداری می‌شود (نک: GAS, I/301). در مورد رابطه بین کتاب اخبار النبی (نک: ابن ندیم، ۱۱۱) و طبقات نمی‌توان اظهار نظر قطعی کرد. همو (همانجا) اثر دیگری را با عنوان «الحیل» (شاید الخیل) نیز در زمره آثار ابن سعد آورده است. بجز آنچه ذکر شد، در حال حاضر دو اثر منسوب به ابن سعد وجود دارد که صحت انتساب آنها به وی مورد تردید است. اول اثری با عنوان فوائد الاعراب که در ۱۲۸۳ ق در ۱۴ صفحه در استانبول به چاپ رسیده، و دیگر منظومه‌ای با عنوان القصيدة الحلوانية فی افتخار القحطانیین علی العدنانیین است که شرحی بر آن توسط غازی بن یزید در دارالکتب قاهره یافت می‌شود (نک: GAS, I/301).

مأخذ: ابن ابی حاتم، عبدالرحمن، الجرح والتعديل، حیدرآباد دکن، ۱۳۷۲ ق؛ ابن جزری، محمد بن محمد غایة النهایة، به کوشش برگشترس، مصر، ۱۹۳۲م؛ ابن خلکان، وفیات؛ ابن خیر، محمد، الفهرسة، به کوشش کودرا، بغداد، ۱۹۶۳م؛ ابن سعد، محمد، الطبقات الکبیر، به کوشش جمعی از مستشرقین، لیدن، ۱۹۰۴ - ۱۹۱۸م؛ ابن طیفور، احمد بن ابی طاهر، کتاب بغداد، به کوشش هاتس کلر، لیزیک، ۱۹۰۸م؛ ابن عبدالبر، ابو عمر، الاستیعاب، در حاشیة الاصابة ابن حجر، مصر، ۱۳۲۸ ق؛ ابن عدی، عبدالله، الکامل، بیروت، ۱۴۰۵ ق / ۱۹۸۵م؛ ابن عساکر، علی بن حسن، «ترجمة الامام الحسین (ع)»، تاریخ مدینة دمشق، به کوشش محمدباقر محمودی، بیروت، ۱۳۹۸ ق / ۱۹۷۸م؛ ابن ندیم، الفهرست؛ بلاذری، احمد بن یحیی، انساب الاشراف، به کوشش محمد حمیدالله، مصر، ۱۹۵۹م؛ همو، فتوح البلدان، به کوشش رضوان محمد رضوان، مصر، ۱۳۹۸ ق / ۱۹۷۸م؛ خطیب بغدادی، احمد بن علی، تاریخ بغداد، مصر، ۱۳۴۹ ق؛ ذهبی، شمس‌الدین، تذکرة الحفاظ، حیدرآباد دکن، ۱۳۸۸ ق / ۱۹۶۸م؛ طبری، تاریخ، به کوشش محمد ابوالفضل ابراهیم، مصر، ۱۳۸۷ ق / ۱۹۶۷م؛ مزی، جمال‌الدین، تهذیب الکمال، عکس نسخه خطی کتابخانه احمد ثالث، استانبول؛ نجاشی، احمد بن علی، الرجال، به کوشش موسی شبیری، قم، ۱۴۰۷ ق؛ نیز:

De Goeje, M.J., "Anzeigen", ZDMG, vol. LIX; id, "Anzeigen, Fortsetzung...", ibid, vol. LXI; GAS; Gottschalk, W., "Über den dritten Teil...", ZDMG, vol. CV; Loth, O., "Ursprung und Bedeutung der Tabakât"; ibid, vol. XXIII; Ritter, H., "Die Lücken in Ibn Sa'ad V", Der Islam, 1929; Sachau, E., Einleitung zu Tabakât III, Leiden, 1904; Schulthess, F., "Zu Ibn Sa'ad's Biographien", ZDMG, vol. LXX; Wüstenfeld, F., "Über das Kitâb al-Tabakât al-Kablr", ibid, vol. IV.

عبدالکریم گلشنی

ابن سعد، عمر بن سعد بن ابی وقاص مالک بن وهیب بن عبدمناف بن زهرة بن کلاب بن مرّة زهری مدنی معروف به ابن سعد (م ۶۵ یا ۶۶ یا ۶۷ ق / ۶۸۴ یا ۶۸۵ یا ۶۸۶ م)، امیر سپاه عبیدالله بن زیاد در کربلا. تاریخ تولد وی به درستی روشن نیست. برخی نوشته‌اند که در زمان پیامبر اسلام (ص) و به قولی در سال کشته شدن عمر بن خطاب (۲۳ ق / ۶۴۴ م)، زاده شده است (ابن حجر، تهذیب، ۴۵۱/۷). با توجه به اینکه به گفته طبری (۵۳/۴) وی در ۱۷ ق / ۶۳۸ م همراه پدرش سعد بن ابی وقاص در فتح عراق شرکت داشته و آن زمان نوجوان بوده و حتی از طرف پدرش مأمور فتح رأس‌العین گردیده است، باید قول اول در تولد وی درست باشد. ابن سعد از پدر خود سعد (عجلی، ۳۵۷)

و ابوسعید خدری روایت کرده است (ابن حجر، تهذیب، ۴۵۰/۷)، و کسانی چون ابراهیم پسر وی، ابوبکر بن حفص نوّه او، ابوالخطاب بصری، قتاده بن دعامة سدوسی، محمد بن مسلم بن شهاب زهری، ابواسحاق سبیعی همدانی، عمرو بن عبدالله از او روایت کرده‌اند (ابن ابی حاتم، ۱۱۱/۳؛ ابن حجر، تهذیب، همانجا). عجلی او را در شمار ثقات آورده است (همانجا)، اما ابن ابی حاتم زازی (۱۱۱/۳ - ۱۱۲) نقل می‌کند که یحیی بن معین گفته است: چگونه می‌توان قاتل حسین بن علی (ع) را ثقة دانست؟ ابن حجر ضمن اینکه در تقریب (۵۶/۲) او را «صدوق» شمرده، در تهذیب (۴۵۱/۷) نوشته است که محدثانی که از عمر بن سعد روایت نقل می‌کرده‌اند مورد اعتراض دیگر راویان قرار می‌گرفته‌اند. وی در ۳۷ ق / ۶۵۷ م، زمانی که داستان حکمت میان علی (ع) و معاویه بن ابی سفیان در دومة الجندل اتفاق افتاد، در آنجا بود و پس از مشاهده اختلافات میان سران سپاه علی (ع) و معاویه، نزد پدرش رفت و او را تشویق به ادعای خلافت کرد، اما پدرش نپذیرفت (طبری، ۶۷/۵). در ۵۱ ق / ۶۷۱ م به درخواست ابن زیاد به همراه کسان دیگری بر ضد حجر بن عدی گواهی داد که حجر به فتنه‌انگیزی برخاسته و کافر شده است. این گواهی دستاویزی برای معاویه شد تا حجر و یارانش را در مرج عذراء به شهادت برساند (همو، ۲۶۹/۵، ۲۷۲ - ۲۷۶). خوارزمی به نقل از ابن اعثم کوفی (در تاریخ موجود ابن اعثم این موضوع وجود ندارد، گویا نسخه‌ای که در اختیار خوارزمی بوده با نسخه‌های موجود اختلاف داشته است) می‌گوید هنگامی که حسین بن علی (ع) به علت خودداری از بیعت با یزید بن معاویه از مدینه مهاجرت کرد و به مکه پناه برد، عمر بن سعد امیر (یا شاید امیر الحاج) مکه بود. و چون تمایل و استقبال حجاج خانه خدا را از حسین (ع) مشاهده کرد به مدینه رفت. و برای یزید نامه نوشت و او را از آمدن حسین (ع) به مکه آگاه ساخت (۱۹۰/۱). در ۶۰ ق / ۶۸۰ م آنگاه که مسلم بن عقیل نماینده امام حسین (ع) به کوفه رفت تا از مردم به نفع امام بیعت بگیرد، ابن سعد نیز چون برخی از اشراف کوفه به یزید نامه نوشت و توصیه کرد که اگر نمی‌خواهد کوفه از دستش خارج نشود، نعمان بن بشیر حاکم وقت کوفه را برکنار سازد (طبری، ۳۵۶/۵). مسلم بن عقیل پس از آنکه به دستور عبیدالله بن زیاد دستگیر شد در مجلس عبیدالله، بنهان از دیگران به عمر بن سعد وصیت کرد، اما ابن سعد وصیت مسلم را برای عبیدالله بازگو کرد و به مسلم خیانت ورزید (دینوری، ۲۴۱). شهرت ابن سعد در تاریخ اسلام بیشتر به دلیل شرکت وی در واقعه خونین کربلاست که در آن امام حسین (ع) و یارانش شهید شدند. این حادثه ابن سعد را جزء چهره‌های منفور تاریخ درآورد.

پس از آمدن عبیدالله بن زیاد به کوفه، ابن سعد که به حکومت ری و دشتی (مغرب دشتی، دشتی پهن‌اور میان ری و همدان که بعدها به قزوین ملحق گردید: ابن فقیه، ۲۸۲ - ۲۸۳) منصوب و به سرکوبی شورش دیلمیان مأمور شده بود (همو، ۲۵۳) با ۴۰۰۰ سپاهی در بیرون

في

عصوَر العَرَبِ الزَاهِرَةِ

Ömer b. Sa'īd b. Ebn Vahhās (81-87)

الجزء الثاني

العصر الأموي

تأليف

أحمد زكي صفوت

وكيل كلية دار العلوم جامعة القاهرة - سابقا

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi Kütüphanesi	
Kayıt No :	2211-2
Taunif No. :	892-109 S.A.F.C

الكتبة العامة

بيروت - لبنان

عليكم في أيام هذه إن شاء الله ، والسلام عليكم ورحمة الله وبركاته (١) .

(تاريخ الطبري ٦ : ٢٢٣)

٩٠ - كتاب ابن زياد إلى الحر بن يزيد

ولما بلغ ابن زياد إقبال الحسين ، بعث الحصين بن تميم التيمي ، فأمره أن ينزل القادسية ، وأن يضع المسالِح ، وقدم الحر بن يزيد التيمي بين يديه في ألف فارس من القادسية ، فيستقبل حسينا ، وكان الحسين قد سبقه إلى ذي حُسم ونزل به ، فسار إليه الحر حتى وقف مقابلته ، وكثر بينهما الكلام ، ثم سار الحسين في أصحابه ، والحر يسايره ، فلم يزالوا يتسايرون حتى انتهوا إلى نينوى ، فإذا رسول مقبل من الكوفة ، فلما انتهى إليهم دفع إلى الحر كتابا من عبيد الله بن زياد ، فإذا فيه :

« أما بعد : فجمع (٢) بالحسين حين يبلغك كتابي ، ويقدم عليك رسولي ، فلا تنزله إلا بالبراء (٣) في غير حصن ، وعلى غير ماء ، وقد أمرت رسولي أن يارمك ولا يفارقك حتى يأتي بي بإفادك أمري ، والسلام . »

ونزل الحسين قرية تسمى القفر ، وذلك في الثاني من الحرم سنة ٦١ هـ .

(تاريخ الطبري ٦ : ٢٣٢)

٩١ - كتاب عمر بن سعد إلى ابن زياد

فلما كان من العَدِ قَدِم عليهم عمر بن سعد بن أبي وقاص من الكوفة في أربعة آلاف ، فبعث إلى الحسين عليه السلام رسولا ، فقال : ائت فسأله ما الذي جاء به ، وماذا يريد ؟

(١) وأقبل قيس بن مسهر إلى الكوفة بكتاب الحسين ، حتى إذا انتهى إلى القادسية ، أخذ من الحسين بن تميم ، فبعث به إلى ابن زياد ، فقال له : اصمد النصر فبالكذاب ابن الكذاب ، فضعتم قال : أيها الناس : إن هذا الحسين بن علي خير خلق الله ، ابن فاطمة بنت رسول الله ، وأنا رسوله لا إليكم ، وقد فارقتهم بالهجر فأجيبوه ، ثم لمن عبيد الله بن زياد وأباه ، واستغفر لعل بن أبي طالب ، فأمر به ابن زياد أن يرى به من فوق العصر فرى به فتطمع فات .

(٢) أي أحبه وضيّق عليه ، والجمعمة : الحبس والتضييق ، وقيل معناه : أزعجه وأخرجه ، وجمع به أيضا : أناخ به وألزمه الجمعاع «مكان جمعهم وجمعهم : ضيق خشن غليظ . »

(٣) المراد : القضاء لا يستتر فيه بشيء .

ولحقه يحيى بن سعيد ، وعبد الله بن جعفر ، ودفعا إليه الكتاب ، وجهدا به أن يرجع ، فأبى عليهما .

(تاريخ الطبري ٦ : ٢١٩)

٨٨ - رد الحسين بن علي على عمرو بن سعيد

وكتب إلى عمرو بن سعيد :

« أما بعد : فإنه لم يشاقق الله ورسوله من دعا إلى الله عز وجل : وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ ، وقد دعوت إلى الأمان والبر والصلوة ، فخير الأمان أمان الله ولن يؤمن الله يوم القيامة من لم يخف في الدنيا ، فسأل الله تخافة في الدنيا توجب لنا أمانة يوم القيامة ، فإن كنت نويت بالكتاب صلاتي وبري فجزيت خيرا في الدنيا والآخرة والسلام . »

(تاريخ الطبري ٦ : ٢١٩)

٨٩ - كتاب الحسين إلى أهل الكوفة

وأقبل الحسين عليه السلام حتى إذا بلغ « الحاجر » بعث قيس بن مسهر الصيداوي إلى أهل الكوفة ، وكتب معه إليهم :

« بسم الله الرحمن الرحيم ، من الحسين بن علي إلى إخوانه من المؤمنين والمسلمين ، سلام عليكم ، فإني أحمد إليكم الله الذي لا إله إلا هو . »

أما بعد : فإن كتاب مسلم بن عقيل جاءني يخبرني فيه بحسن رأيكم ، واجتماع مئلكم على نصرنا ، والطلب بمقتنا ، فسألت الله أن يحسن لنا الصنع ، وأن يئيبكم على ذلك أعظم الأجر ، وقد شخصت إليكم من مكة يوم الثلاثاء لثمان مئتين من ذى الحجة يوم التزوية (١) ، فإذا قدم عليكم رسولي فاكمشوا (٢) في أمركم وجِدُوا ، فإني قادم

(١) هو ثامن ذى الحجة ، سمي بذلك لأن الماء كان قليلا يعني فكانوا يرتوون فيه من الماء لما بعد .

(٢) كمش وأمره كفرح وكرم : جد .